

ЧЕХОВСЬКА М. М.,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри національної безпеки
(Національна академія
Служби безпеки України)

РАГНЄВ А. О.,
курсант
(Національна академія
Служби безпеки України)

УДК 355.451

СТРАТЕГІЧНИЙ НАРАТИВ У СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У статті досліджуються ознаки стратегічних наративів, надається авторське визначення поняття «стратегічний наратив» і розробляються заходи, у тому числі правового характеру, з упровадження стратегічних наративів в інформаційний простір.

Ключові слова: стратегічний наратив, стратегічні комунікації, національна безпека, інформаційна безпека.

В статье исследуются признаки стратегических нарративов, предоставляется авторское определение понятия «стратегический нарратив» и разрабатываются мероприятия, в том числе правового характера, по внедрению стратегических нарративов в информационное пространство.

Ключевые слова: стратегический нарратив, стратегические коммуникации, национальная безопасность, информационная безопасность.

The article examines the features of strategic narratives, author's definition of the concept of “strategic narrative”, and authorizes measures, including the legal nature, to introduce strategic narratives into the information space.

Key words: strategic narrative, strategic communications, national security, information security.

Вступ. Поштовхом до розвитку в нашій державі стратегічних комунікацій стало затвердження Президентом України у 2015 році Военної доктрини України, в якій надано визначення цього поняття, а також окреслено напрями із застосування зазначених комунікативних можливостей держави. Згодом, у 2017 році, затверджено Доктрину інформаційної безпеки України, в якій визначено сутність не лише стратегічних комунікацій, а й урядових і кризових комунікацій, а також стратегічного наративу. Сьогодні стратегічні наративи мають стати ефективним механізмом у протидії гібридній війні, розв’язаній Російською Федерацією проти нашої держави. Зокрема, є необхідність у формуванні експертним середовищем змістового складника стратегічних комунікацій – стратегічного наративу, який допомагає визначати інформативні стратегії та впроваджувати їх у комунікаційні зв’язки. Наголосимо, що саме в згадуваній нами Военній доктрині України серед шляхів досягнення цілей воєнної політики України зазначається необхідність формування національних оборонних спроможностей саме шляхом створення й упровадження єдиної стратегії комунікацій, у тому числі серед суб’єктів сектору безпеки й оборони. Крім того, формування стратегічних наративів набуває особливої актуальності в умовах суспільно-політичної неоднорідності та необхідності створення компромісної цілісності суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про декілька напрямів вивчення сутності стратегічних наративів. Перший напрям сформовано в теорії літератури, зокрема в контексті наративного дискурсу. Другий напрям реалізується в дослідженнях з філософії, зокрема розкриттю змісту «гранд наративів» присвячено праці філософі-модерніста Ж.-Ф. Ліотара. Третій напрям полягає у формуванні та функціонуванні наративів у системі соціальних комунікацій. Загалом сьогодні система знань про стратегічні наративи ефективно використовується в соціології, політології, психології, лінгвістиці, економіці тощо. Наративні технології також успішно застосовуються за кордоном у таких сферах, як політична та військова. Однак в Україні проблематика залучення стратегічних наративів до реалізації завдань стратегічних комунікацій є мало вивченою. Зокрема, наратив як інструмент соціального інжинірингу вивчав Г.Г. Почепцов. Загальні засади створення й реалізації стратегічних наративів опрацьовано М.А. Ожеваном. Стратегічному наративу як предмету стратегічних комунікацій присвячено наукові доробки Д.В. Дубова, в яких він досліджує розбіжності між «гранд наративами» та «малими наративами».

Постановка завдання. Отже, метою статті є дослідження ознак стратегічних наративів, надання авторського визначення поняття «стратегічний наратив» і розроблення заходів, у тому числі правового характеру, з упровадження стратегічних наративів в інформаційний простір.

Результати дослідження. Доктриною інформаційної безпеки України серед життєво важливих інтересів суспільства й держави, що входять у комплекс національних інтересів України в інформаційній сфері, визначено не лише безпосередньо розвиток системи стратегічних комунікацій України, а й створення з урахуванням норм міжнародного права системи та механізмів захисту від негативних зовнішніх інформаційно-психологічних впливів, передусім пропаганди; формування позитивного іміджу України у світі, донесення оперативної, достовірної й об'єктивної інформації про події в Україні до міжнародної спільноти [1]. Зазначимо, що законодавцем визначено й пріоритети державної політики в інформаційній сфері, а саме: побудова дієвої та ефективної системи стратегічних комунікацій; боротьба з дезінформацією і деструктивною пропагандою з боку Російської Федерації. Крім того, необхідним вважається вдосконалення законодавчого регулювання інформаційної сфери відповідно до актуальних загроз національній безпеці.

Наголосимо, що сьогодні, відповідно до Стратегії національної безпеки України, серед актуальних загроз національній безпеці України визначено, зокрема, агресивні дії Росії, а саме: інформаційно-психологічна війна, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу; серед загроз інформаційній безпеці – ведення інформаційної війни проти України та відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіакультури суспільства [2]. Зазначимо, що серед пріоритетів забезпечення інформаційної безпеки, що окреслені Стратегією, наголошується на необхідності забезпечення наступальності заходів політики інформаційної безпеки на основі асиметричних дій проти всіх форм і проявів інформаційної агресії; протидії інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю й поширенню спотвореної інформації, захисті національних цінностей і зміцненні єдності українського суспільства.

Воєнною доктриною України основою кризового реагування на воєнні загрози та недопущення ескалації воєнних конфліктів, зокрема, визначається посилення розвідувальної діяльності в інтересах підготовки й проведення Україною стратегічних комунікацій, контрпропагандистських заходів та інформаційно-психологічних операцій [3].

Отже, в основних доктринальних документах у сфері забезпечення національної безпеки України акцентується увага на загрозах інформаційного характеру й передбачаються відповідні заходи невійськового характеру з протидії їм. Здебільшого зазначені заходи є складником реалізації комунікативних можливостей держави, тобто стратегічних комунікацій. На нашу думку, найбільш дієвим у більшості випадків буде застосування стратегічного наративу.

Як ми зазначали раніше, правову характеристику стратегічному наративу надано в Доктрині інформаційної безпеки України, де він визначений як «спеціально підготовлений текст, призначений для вербального викладення у процесі стратегічних комунікацій з метою інформаційного впливу на цільову аудиторію» [1].

Наголосимо, що стратегічний наратив є невід’ємною частиною стратегічних комунікацій, які започатковано в США, а саме як механізм популяризації цілей НАТО. Як наголосує офіційний ресурс Альянсу, стратегічні комунікації НАТО – координоване й доречне використання можливостей, спрямованих на підтримку політики Альянсу, операцій і діяльності комунікацій НАТО, щоб просувати цілі НАТО [4].

На нашу думку, саме через призму стратегічного наративу розкривалося розуміння науковцями сутності стратегічних комунікацій. Так, американським ученим К. Паулем запропоновано визначення стратегічних комунікацій як «узгоджених дій, повідомлень, образів та інших форм сигналізації або взаємодії, призначених для інформування, впливу або переконання аудиторії, обраної на підтримку національних цілей» [5].

Водночас науковці британського Королівського інституту міжнародних відносин визначили стратегічні комунікації як «систематичну низку послідовних і узгоджених заходів, що проводяться на стратегічному, оперативному й тактичному рівнях, які дають змогу розуміти цільові аудиторії та визначають ефективні канали для просування й підтримки конкретних типів поведінки» [6].

Узагальнену думку висловили представники наукових шкіл НАТО, які серед ключових компонентів процесу реалізації стратегічних комунікацій назвали такі: а) розуміння владою суспільства, його інформування та залучення для просування інтересів і цілей через вплив на сприйняття, настанови, переконання й поведінку; б) узгодження дій, зображень, висловлювань на підтримку політики й планування з метою досягнення всеосяжних стратегічних цілей; в) визнання того, що всі операції та види діяльності є важливими компонентами процесу комунікації, оскільки все, що говорить і робить комунікаційний центр або не спромігся сказати й зробити цей центр, має передбачувані та непередбачувані наслідки для цільових і нецільових аудиторій; г) визнання того, що стратегічні комунікації є не додатковими діями, а невід’ємною частиною планування й реалізації всіх операцій і видів діяльності [7].

Іншими словами, стратегічні комунікації – це сукупність прийомів, способів, методів, технік тощо, спрямованих на просування ідей і цілей за допомогою певних технологій і засобів серед населення. Більше того, стратегічні комунікації є не статичним явищем, а динамічним цілеспрямованим процесом, що складається з комплексу заходів, інформаційних операцій (як короткочасних, так і довготривалих) тощо, спрямованих на конкретну аудиторію. З останнього можна зробити цілком логічний висновок: стратегічні комунікації починаються не в момент безпосередньої передачі інформації до аудиторії, а з моменту підготовки цієї інформації, з моменту вивчення аудиторії. Готуючи повідомлення, фахівці вивчають усі аспекти своїх «цілей», починаючи від мови, етносу, геополітики, закінчуючи психікою, ідеологією, рівнем соціально-економічного життя, аналізом настроїв населення, їхніх авторитетів і патернів мислення й поведінки. На основі вивчених особливостей і з їх повним урахуванням формується текст повідомлення. Варто також розуміти, що повідомлення – це не лише промова або розповідь (нарратив), це будь-що: фото, аудіозапис, рекламний ролик, пост у соціальній мережі, чутка про знаменитість, звіт посадовця, відеоролик, кібератаки тощо.

Аналізуючи методи, прийоми й техніки системи стратегічних комунікацій, автори зазначають, що найбільше впливає на суспільство з погляду забезпечення національної безпеки стратегічний нарратив, оскільки він є не просто технікою інформаційно-психологічного впливу (далі – ІпсВ), а високоінтелектуальною зброєю здійснення ІпсВ, що синтезує його основні методи – переконання та сутестії (навіювання), а також характеризується надзвичайною логічністю побудови, делікатністю підібраної доказової бази, що робить його надзвичайно ефективним навіть серед аудиторії з базовим рівнем критичного мислення як основного засобу захисту від ІпсВ.

Загалом нарративність як поняття має щонайменше два тлумачення. По-перше, відповідно до загального літературознавства, наратологія – теорія розповіді. Основним критерієм зарахування до нарративів, згідно із цією концепцією, є комунікативна структура розповіді, тобто наявність «голосу оповідача», або наратора, що й уважається нарративністю. Інша концепція, яка сформувалася в ученні структуралістської наратології, пропонує розуміти основною ознакою нарративності тексту не стільки комунікативний складник, скільки наявність у тексті власної

внутрішньої структури. Більше того, наявність посередника розповіді є факультативною, що поділяє наративи на розповідні та міметичні. Останнє дає можливість уважати наративами майже будь-яку розповідь різноманітного характеру, якщо вона наділена певним ознаками.

Виділяють щонайменше дві ознаки наративності тексту: наявність зміни станів та історії [8]. Перше означає, що в наративній розповіді обов'язково відбуватиметься щонайменше одна зміна стану, яка характеризується реальністю (видимою) та фактичністю; вихідний і кінцевий стани матимуть діалектичну подібність, а також, що є важливим, усі зміни, дії та події відбуватимуться навколо одного суб'єкта, який, залежно від вольової ознаки, буде або агентом, або пацієнтом. Друге означає, що зміст наративу утворює історію. При цьому для створення історії структурно необхідна хоча б одна зміна стану. Важливим аспектом наративної історії є наявність не тільки просторово-часового зв'язку, а й причинно-наслідкового, що створює певну логічність подій, динамічність змісту наративу, що певним чином відмежовує наратив від опису (скоріше наратив може містити описові елементи), а також видимість правдивості історії.

Останнє нашою є на формулювання іншої ознаки – фікціональності. Це означає, що загалом наратив має фіктивний або вигаданий характер. Незважаючи на те що певні елементи розповіді можуть мати фактуальний (реальний) характер, ідея, думка або взагалі вся історія за значенням є вигаданою, яка лише має вигляд реальної завдяки ознакам, які викладені вище. Отже, в призмі тематики стратегічних комунікацій нерідко наративи модифікують історії, які дійсно мали місце, спотворюючи та корегуючи сприйняття й подальше світобачення аудиторії, на яку вони спрямовані, відповідно до бажання та мети наратора або його творця.

Останньою обов'язковою ознакою наративу є його естетичність, тобто художня краса побудови й делікатність доказової бази історії, яка викладається. Саме ця ознака є життєво важливою для ефективності ПСВ наративу.

Варто також зауважити, що стратегічний наратив може складатись як з однієї історії, так і з сукупності історій. Так, стратегічний наратив також може бути пояснений як «система історій, що поділяє спільні теми, форми, події та дійових осіб чи створює очікування щодо того, як ці елементи можуть бути зібрані для задоволення бажання, яке засноване на конфлікті» [9]. Такий підхід до стратегічних наративів показує, що вони є не просто поодинокими історіями, а їх головною ознакою є сукупність, що разом створює або підтримує наратив. Цей аспект набуває первинної важливості, коли розглядається наративна розповідь у ЗМІ.

З огляду на зазначене, автори вказують, що стратегічний наратив – це одна чи кілька (декілька) пов'язаних між собою фікціональних історій, які зазвичай засновані на реальних подіях, значення та роль яких у ході нарації (розповіді) модифікується, а також мають чітку, логічну, естетичну побудову, делікатно підібрану фактичну доказову базу, спрямовану на подальшу корекцію світосприйняття й поглядів потенціальних реципієнтів наративу.

Дослідники виокремлюють певні критерії наративу як техніки ПСВ:

- зміст (контент) матеріалу (простота, логічність, конкретність, суспільна важливість тощо, відповідно до вищенаведених ознак наративної історії);
- психічний стан аудиторії (рівень автоматизму відповідної реакції, емоційності тощо);
- часові інтервали (більші проміжки дають змогу осмислити матеріал і тим самим зменшують автоматизм реакції) [10, с. 17–18].

На думку Є.І. Шейгал, для політичної сфери найбільш розповсюдженими є три види наративів: особистісний (наратив політика), ідеологічний (наратив-доктрина), наратив події (наратив політичних подій і ситуацій) [11]. Особистісний наратив виконує презентаційну функцію й відіграє важливу роль у формуванні політичного іміджу. Наступний вид наративу – ідеологічний, або наратив-доктрина. Його основу становить комплекс ідей, доктрина, яка лежить в основі партійної ідеології. Третій і заключний вид – наратив події. Цей вид наративу виконує одразу кілька функцій: є поясненням визначеного політичного курсу; пояснює політичну ситуацію, що склалася; пояснює ті чи інші політичні акції [12].

Г.Г. Почепцов зазначає, що «наратив є типовим інструментарієм з погляду соціального інжинірингу, бо дає змогу як утримувати соціальну систему в стабільності (і тоді вона переходить у метастабільний стан), так і виводити її звідти» [13, с. 3]. Більше того, він вважає, що наратив

містить у собі ідеологію, «оскільки є поглядом на світ із цілком конкретної позиції, звідки впливають поняття ворога/друга» [13, с. 3].

Відповідно до зазначеного, доцільним вважаємо розроблення контрнарративної стратегії, спрямованої на руйнування нав'язаної думки, зокрема, шляхом створення нових міфів.

На користь такої думки свідчать і дослідження американських учених щодо реалізації стратегічних нарративів. Так, здійснюється вивчення нарративів і їх впливу на людину з погляду нейрохімії, де необхідною умовою є виявлення цього впливу. Указаний підхід є відмінним від літературознавчих досліджень, адже його метою є вивчення не структури нарративу, а поведінки та впливів на неї. Тобто важливим є не тільки контроль над повідомленнями, а й систематизація цього контролю завдяки створенню наукової ланки, яка б давала змогу за допомогою контролю меседжу контролювати поведінку [14].

Зазначимо, що у військовому контексті вперше вжито термін «стратегічний нарратив» англійським професором Л. Фрідманом у роботі «Трансформація військової справи», адже саме він наголосив на необхідності руйнації нарративів, за допомогою яких супротивник керує діями, об'єднуючи людей на емоційному рівні [15].

Боротьба нарративів стала актуальною для вивчення американськими військовими після терористичних актів 11 вересня 2001 року [16]. Головною ідеєю стала переорієнтація когнітивного простору у світосприйнятті людей з подальшою зміною простору фізичного. Адже, на думку дослідників, саме нарративи провокували негативне сприйняття США як країни, що відповідає за злиденне життя в мусульманських країнах. Для зміни усталеної думки планувалося поширювати ідею відповідальності за життя громадян безпосередньо урядів цих країн, що мінімізувало б кількість терористичних актів в Америці.

Беззаперечним є факт, що стратегічний нарратив сьогодні стає основною зброєю в системі стратегічних комунікацій, яка не просто лобює інтереси держави, а й може використовуватися для агресії й нападу через здійснення ІІсВ шляхом як одноразових інформаційно-психологічних акцій, так і спеціальних довготривалих інформаційних операцій. Тому під час вирішення питання забезпечення національної безпеки держави, зокрема інформаційного специфічного її складника, доцільно приділити увагу саме питанню нарративного захисту, протидії та безпеки.

Зазначимо, що механізмом реалізації Доктрини інформаційної безпеки України передбачені розроблення й імплементація Міністерством інформаційної політики України стратегічного нарративу. Однак сьогодні відсутні позитивні результати роботи Міністерства, хоча тематичний відомчий документ був би яскравим прикладом удосконалення законодавчого регулювання інформаційної сфери.

Висновки. Отже, на думку авторів, стратегічний нарратив – це одна чи кілька (декілька) пов'язаних між собою фікціональних історій, що зазвичай засновані на реальних подіях, значення та роль яких у ході нарації (розповіді) модифікуються, а також мають чітку, логічну, естетичну побудову, делікатно підібрану фактичну доказову базу та спрямовані на подальшу корекцію світосприйняття й поглядів потенціальних реципієнтів нарративу.

Також, аналізуючи ефективність застосування стратегічних нарративів під час реалізації системи стратегічних комунікацій, автори зазначають, що актуальними будуть такі заходи:

- формування механізмів протидії нарративній інтервенції, зокрема, шляхом забезпечення інформаційно-психологічної безпеки населення та безпеки контенту в інформаційному просторі України;
- розповсюдження й популяризація національно позитивних нарративів, а також забезпечення їх доступності на тимчасово окупованих територіях;
- розвиток національної самосвідомості українців і їх можливості протидіяти деструктивному впливу національно негативних нарративів.

Зважаючи на зазначене, доцільною є активізація процесу розроблення відомчого нормативного документа Міністерством інформаційної політики України у взаємодії із суб'єктами сектору безпеки й оборони, спрямованого на правове закріплення механізму впровадження стратегічного нарративу.

Серед напрямів подальших досліджень варто виокремити необхідність розвитку системи стратегічних комунікацій і її елементів, розроблення дієвих шляхів її інтеграції в сектор безпеки й оборони України. Доцільними є не тільки розроблення щодо лобіювання власних інтересів держави шляхом використання стратегічних комунікацій, а й дослідження щодо захисту суспільної думки від деструктивного впливу негативних наративів різноманітного походження. Необхідним також є наукове дослідження методик формування національного стратегічного наративу і створення відповідного контенту в інформаційному середовищі України та світу.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження «Доктрини інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.
2. Про затвердження «Стратегії національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran14#n14>.
3. Про затвердження «Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/paran17#n17>.
4. About Strategic Communications. URL: <https://www.stratcomcoe.org/about-strategic-communications>.
5. Paul C. Getting Better at Strategic Communication. RAND Corporation. Santa Monica. 2011. On July 12. 18 p. URL: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/2011/RAND_CT366.pdf.
6. Strategic Communications and National Strategy: A Chatham House Report / Paul Cornish, Julian Lindley-French and Claire Yorke. London, 2011. 42 p. URL: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/24-1436781085.pdf>.
7. NATO Strategic Communication: More to be Done? / Steve Tatham, Rita Le Page; National Defence Academy of Latvia Center for Security and Strategic Research. URL: <http://www.academia.edu>.
8. Шмидт В. Нарратология: Языки славянской культуры. URL: www.litres.ru.
9. Social media, strategic narratives and stratcom / Thomas Elkjer Nissen / The Three Swrods / The magazine of the Joint Warfare Centre. JWC Public Affairs Office, Edinburg: ADSIGN. May, 2015. Issue № 28.
10. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посіб. / В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Л.Ф. Компанцева, Є.Д. Скулиш, О.Д. Бойко, В.В. Остроухов; за заг. ред. Є.Д. Скулиша. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. 248 с.
11. Шейгал Е.И. Многоликий нарратив. Политическая лингвистика. 2007. № (2) 22. С. 86–93.
12. Абраменко А.В. Нарративная стратегия в контексте асимметричной политической коммуникации (по материалам выступлений В.В. Путина). URL: www.gramota.net.
13. Почепцов Г. Наратив як інструментарій: від літературознавства до боротьби з тероризмом. Політичний менеджмент. 2008. № 4 (31). С. 3–11.
14. Почепцов Г.Г. Сучасна міфологія: хто і як її використовує. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/4935>.
15. Почепцов Г.Г. Когнітивні підходи до аналізу інформаційного простору. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/11418>.
16. Карпиленко В.А. Функціонування наративів і особливості управління ними в системі соціальних комунікацій. Молодий вчений. 2015. № 2 (17). С. 549–552.

